

УДК 811.111+81'246.2+81'344.3

ІНТОНАЦІЙНІ ЗАСОБИ МОДАЛЬНОСТІ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ НОСІЇВ МОВИ ТА БІЛІНГВІВ

Шнуровська Л.В.

*Київський національний лінгвістичний університет
shnyrovska@ukr.net*

У статті розглядається проблема категорії модальності у сучасній лінгвістиці. Охарактеризовано типи об'єктивної та суб'єктивної модальності з точки зору їх семантики та інтонаційної структури. Окрема увага приділена питанню інтонаційних засобів вираження модальності в англійському мовленні носіїв мови та білінгвів.

Ключові слова: *модальність, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, типи модальності, інтонаційні засоби вираження.*

В статье рассматривается проблема категории модальности в современной лингвистике. Охарактеризованы типы объективной и субъективной модальности с точки зрения их семантики и интонационной структуры. Отдельное внимание уделено вопросу интонационных средств выражения модальности в английской речи носителей языка и билингвов.

Ключевые слова: *модальность, объективная модальность, субъективная модальность, типы модальности, интонационные средства выражения.*

The article views the issue of modality in modern linguistics. The author characterizes the types of objective and subjective modality in terms of their semantics and intonation patterns. Special attention is paid to intonation means for conveying the modality in English speech of native speakers and bilinguals.

Keywords: *modality, objective modality, subjective modality, types of modality, intonation means of expression.*

На сьогоднішній день категорія модальності продовжує залишатись однією з найактуальніших проблем у лінгвістиці, яка охоплює не лише комунікативний, перцептивний, емотивний, але й ментальний модули суб'єкта дискурсу, а також вираження його поглядів, суджень і оцінок. Модальні відношення і засоби їх реалізації все частіше привертають увагу лінгвістів і стають предметом вивчення на лексико-семантичному, синтаксичному, просодичному, прагматичному рівнях.

Стрімко зростає інтерес до вивчення просодії мовлення суб'єкта дискурсивної діяльності. Необхідними залишаються глибинні емпіричні дослідження засобів вираження суб'єктивної модальності, особливий статус серед яких займає інтонація як прагматичний актуалізатор. Крім цього, все більшого розмаху на сучасному етапі набувають дослідження лінгвістичної модальності в моно- і полілінгвізмі.

У цій публікації ми маємо за *мету* показати інтонаційний механізм модальності та здійснити аналіз інтонаційних маркерів модальних відношень у фрагментах англійського мовлення носіїв мови та білінгвів. Такий намір робить нашу розвідку *актуальною* для сучасних лінгвістичних пошуків, а спробу висвітлити інтонаційні засоби модальності в мовленні моно- і білінгвів – певним внеском у розширення емпіричних даних у цій царині.

Вивченню категорії модальності присвячено чимало праць [1; 2; 3 та ін.]. У широкому розумінні модальність (від лат. *modus* – міра, спосіб) розглядають як функціонально-семантичну категорію, що виражає різні види відношення висловлювання до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації повідомлення [3, с. 303]. В.В. Виноградов трактує категорію модальності як кожне цілісне вираження думки, почуття, інтенції тощо, яке відображає дійсність у тому чи іншому висловлюванні, втілюється інтонаційними засобами мови та виражає певні граматичні значення [1, с. 56]. У більш вузькому сенсі модальність розуміють як певне *судження* та *ставлення* суб'єкта до *пропозиції*, висловленої в реченні, або до ситуації, яку ця пропозиція описує [8, с. 452].

У своїх спробах пояснити всю множину модальних відношень, виражених у мовленні, вчені вийшли далеко за межі класичної класифікації типів модальності, розробленої Дж. Г. фон Врігта [11]. Взавши за основу теорію логічних модальностей, він виділив алетичну, епістемічну, деонтичну і екзистенціальну модальності. Сучасні наукові пошуки розширили цю класифікую за рахунок телеологічного та булетичного типів [8; 9; 10].

У цілому лінгвісти сходяться на тому, що категорія модальності відбиває два типи логіко-граматичних зв'язків: відношення змісту речення до об'єктивної дійсності та ставлення мовця до змісту речення (висловлювання). Перший вид зв'язку називається *об'єктивною модальністю*, в той час, коли другий розглядається як форма мовлення і називається *суб'єктивною модальністю* [4, с. 17-18]. Так, наприклад, Е. А. Зверєва вказує, що об'єктивна модальність виражає відношення, які об'єктивно існують у реальній дійсності, – необхідності або можливості, обумовлені об'єктивними причинами. Суб'єктивна модальність відображає лише думку мовця з приводу необхідності, можливості або вірогідності якоїсь дії або стану [3, с. 79]. Об'єктивна модальність є обов'язковою ознакою будь-якого висловлювання та однією з категорій, що формує предикативну одиницю – речення. Цей вид модальності виражає відношення повідомлюваного до дійсності у плані реальності та ірреальності. Головним засобом оформлення модальності в цій функції є категорія способу дієслова. Основними засобами вираження реальної об'єктивної модальності є часові форми дієслів дійсного способу. Ірреальні об'єктивно-модальні значення виражаються формами умовного способу дієслів [1; 5]. Суб'єктивна модальність – це вираження ставлення особи мовця до висловлювання (впевненість/невпевненість,

згода/незгода, експресивна оцінка тощо). Вона є факультативною ознакою висловлювання, та її семантичний об'єм ширший від семантичного об'єму об'єктивної модальності. Мовними засобами цього виду модальності є порядок слів, інтонація, лексичні повтори, модальні слова і дієслова, вигуки, вставні слова і словосполучення, вставні речення, порядок слів у реченні [5, с. 180]. Смыслову основу суб'єктивної модальності утворює поняття оцінки в широкому розумінні слова, включаючи не лише логічність кваліфікації повідомлюваного, але й різні види емоціональної реакції.

Проаналізований масив теоретичних та емпіричних розвідок повернув нас до концептуальних витоків модальності [11; 8; 1 та ін.] та дозволив виділити два найбільш загальні типи модальності – логічну і лінгвістичну (або точніше психолінгвістичну), або об'єктивну і суб'єктивну відповідно.

До першого типу належить лише *алетична модальність* як метафізична, логічна категорія, що стосується логічних висновків про істинність відносин, які існують між усіма можливими світами, і виражає логічність або фактичність зв'язку між предметами об'єктивної реальності [11; 8].

Утім, ми маємо намір зосередити нашу увагу на *психолінгвістичних типах модальності* (епістемічній, деонтичній, булетичній, телеологічній та динамічній) та їх різноманітних проявах у дискурсивній діяльності мовця. Необхідно зауважити, що наведена класифікація типів модальності є доволі умовною, оскільки семантика модальних відношень не є сталою і їх значення змінюється не лише залежно від контексту, але й від дискурсивних дій суб'єкта та позицій, які він/вона займає у кожній конкретній дискурсивній ситуації відносно об'єкта його діяльності або інших суб'єктів, що беруть у ній участь. Адже модальність як лінгвістична категорія саме вирізняється тісним зв'язком з дискурсивною позицією суб'єкта мовлення, яка визначає рівень суб'єктивної забарвленості кожного з модальних компонентів. Таким чином, відштовхуючись від запропонованих визначень та класифікацій, ми здійснимо спробу показати інтонаційний механізм модальності в англійському мовленні носіїв мови і білінгвів.

Проведене експериментально-фонетичне дослідження дозволило виявити різноманітні інтонаційні конфігурації *психолінгвістичних типів модальності*.

Услід за Г.Х. фон Врігтом [11] ми розглядаємо *епістемічну модальність* як таку, що характеризує ступінь вірогідності знань або евіденціальності і показує відношення мовця до істинності свого висловлювання та реалізується у двох типах суджень: таких, що базуються на знаннях, і таких, що беруть за основу віру. У наведеному прикладі *Of ¹course | I also ¹have the ¹full co¹llection of ¹all of her ¹songs... | must be ¹worth a small fortune by now, | ¹don't you think? ||* суб'єкт висловлює своє переконання у тому, що його улюблена співачка втратила свою популярність і її піснями захоплюються лише представники його покоління. Інтонаційними індикаторами епістемічності аналізованого фрагменту виступають середньо-підвищений висхідно-спадний тон у першій

інтоногрупі, що маркує підсилюючу частку *of* \wedge *course* |. Уповільнений темп, помірна гучність звучання, локалізація максимумів інтенсивності на ядерних складоносіях на фоні середнього тонального рівня усього висловлення, а також риторичність фінальної частини висловлювання, виражена спадним термінальним тоном, свідчить про переконаність мовця у сказаному, зумовлену деякими спостереженнями та умовиводами. Виділення спеціальним підйомом семантично вагомого слова \uparrow *all of her* \searrow *songs* має емфатичне значення і виражає справжнє захоплення слухача. Порухення ритмічної структури аналізованого фрагмента, реалізованого білінгвами, викликане некоректним синтагматичним членуванням висловлювання та однаковою інтенсивністю тематичних і рематичних піків, що значною мірою нівелювали емоційну виразність сказаного.

Деонтична модальність відображає певні соціальні норми, правила поведінки, накази, які суб'єкт оцінює як обов'язкові, дозволені, заборонені тощо та які зумовлюють його конкретні дії. В ілюстративному висловлюванні *You simply* \downarrow *must* \searrow *organise yourself and* \searrow *discipline yourself!* || суб'єкт-носій мови демонструє чітко усвідомлену *необхідність* самоорганізації та самодисципліни і проектує це усвідомлення на свого співрозмовника. Інтонаційними ознаками *директивності* та акцентуації *необхідності* виконання певних дій, як одних із проявів деонтичної модальності, виступають спадний термінальний тон на ядерних складоносіях і підвищена гучність, чіткий тембр та дещо уповільнений темп мовлення. Зниження тонального рівня на другому ядерному складоносії порівняно з першим вказує на послідовний характер зв'язку між виконуваними діями та модально-стимулюючий вплив на об'єкта мовлення. У висловлюваннях, реалізованих білінгвами, здебільшого порушується тональна варіативність. Так, збільшення кількості ядерних частин, однакова інтенсивність їх вимовляння та звуження тонального діапазону позбавляють висловлювання стимулюючого та переконуючого впливу на слухача, набуваючи значення безапеляційної директиви.

Булетична модальність асоціюється з висловлюванням суб'єктом можливості/неможливості виконувати певні дії залежно від його/її бажання/небажання/волі тощо. У наведеному прикладі I \downarrow *won't* \searrow *listen to them!* || суб'єкт-носій мови виражає своє категоричне небажання прислухатись до будь-чийх порад. Середньо-підвищений тональний рівень початку інтоногрупи в поєднанні з середньо-підвищеним спадним термінальним тоном, уповільнений темп, підвищена гучність на ядерному складоносії та чіткість вимови дозволили кваліфікувати висловлювання як таке, що виражає волюнтативну модальність. Натомість, зафіксовані в реалізаціях білінгвів зниження тонального рівня і контрастності гучності на ядерних компонентах значною мірою нейтралізують волюнтативне значення сказаного.

Телеологічна модальність пов'язана з можливістю або необхідністю виконання дії для досягнення певної мети [7, с. 145]. У наведеному

висловлюванні *To a¹chieve little things every day, | ¹keep \working all the time.* || суб'єкт-носії мови виражає свою впевненість у необхідності систематичного виконання своїх обов'язків, що в результаті приведе до поставленої цілі. Інтонаційна модель складнопідрядного речення чітко виражає структурну і семантичну єдність сказаного. Уповільнений темп, розширений тональний діапазон, локалізація тональних піків на комунікативно важливих компонентах, паузи перед тематичними піками сигналізують про тверду переконаність мовця у своїх словах. Зміна висхідного руху тону у першій синтагмі на спадний у другій, а також ритмічна симетрія всього речення, підкреслює семантичну і структурну цілісність висловлювання, причинно-наслідковий зв'язок вказаних дій. У фрагментах, реалізованому білінгвами, відмічено зміну мелодійного контуру. І в першій, і в другій синтагмі переважає спадний рух тону, за рахунок чого втрачається причинно-наслідковий зв'язок висловленого. Алогічним також є виділення усіх повнозначних слів повним наголосом, що порушує тема-рематичну цілісність речення.

Динамічна (ситуативна) модальність стосується фізичної спроможності або необхідності суб'єкта [11], а також означає можливість виконання дії за певних обставин. У наведеному прикладі *I ¹am to ¹live in a ¹big \city | and if you ¹don't have \any job, | you've ¹got to sur\live.* || мовець потрапив у ситуацію, коли він змушений жити у великому місті, в якому обставини можуть скластися так, що без засобів до існування йому доведеться виживати. Середній тональний діапазон, значна кількість емпатичних наголосів, уповільнений темп є ознаками глибокого розчарування мовця ситуацією, що склалася; середня тривалість пауз між тема-рематичними блоками речення надають комунікативної ваги кожному з них. Пришвидження темпу та скорочення тривалості пауз між синтагмами у висловлюваннях білінгвів надають їм значення констатації факту, повністю нівелюючи афективну позицію мовця.

Отже, модальність – це комплексна багатоаспектна функціонально-семантична категорія, що виражає ставлення мовця до висловлюваного, а також його оцінку ставлення до об'єктивної дійсності. Проаналізовані фрагменти англійського мовлення, реалізовані носіями мови та білінгвами, дозволяють дійти висновку, що інтонаційні маркери є найбільш показовими для вираження модальних відношень в усному мовленні і повною мірою відбивають афективну та інтеракційну дискурсивну позицію мовця. Зіставний аналіз англійського мовлення носіїв мови та білінгвів, а також виокремлення їх типових відмінностей, дає змогу виявити найбільш рекурентні інтонаційні ознаки кожного з типів лінгвістичної модальності.

Література

1. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / Виктор Владимирович Виноградов // Исследования по русской грамматике: избранные труды. – М., 1975. – С. 53-87.

2. Войналович Л.П. Модальність як багатоаспектна лінгвістична категорія // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. – Філологічні науки. – Книга 3. – Ніжин : НВЦ НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – С. 18-32.
3. Зверева Е. А. Научная речь и модальность (система английского глагола) / Е.А. Зверева. – Л. : Наука, 1983. – 158 с.
4. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология / В.Б. Касевич. – М.:Наука, 1988. – 311 с.
5. Почепцов Г.Г. Прагматические аспекты изучения предложения и текста / Георгий Георгиевич Почепцов. – К.: КГПИИЯ, 1983. – 212 с.
6. Языкознание: большой энциклопедический словарь / глав. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М., 2000. – 668 с.
7. Kratzer A. Modality // Semantics: An International Handbook of Contemporary Research (Ed. by A. von Stechow and D. Wunderlich) / Angelika Kratzer. – B. : Walter de Gruyter, 1991. – P. 639-650.
8. Lyons J. Semantics / John Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1977. – 897 p.
9. Palmer F.R. Modality and the English Modals / Frank Robert Palmer. – NY : Longman, 1990. – 256 p.
10. Palmer F.R. Mood and Modality, 2nd edition / Frank Robert Palmer. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 236 p.
11. Wright G.H. von. Deontic modality / Georg Henric von Wright // Mind : A Quarterly Review. – Vol. LX, No 237. – P. 1-15.